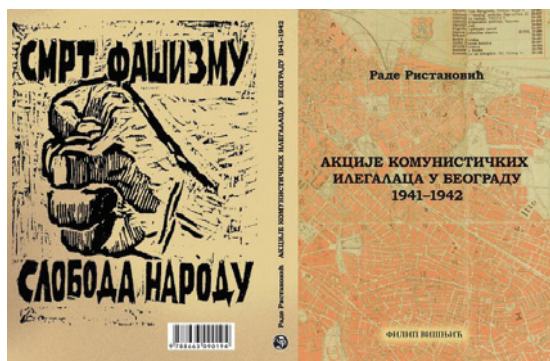

ПРИКАЗ КЊИГЕ АКЦИЈЕ КОМУНИСТИЧКИХ ИЛЕГАЛАЦА У БЕОГРАДУ 1941–1942, РАДЕТА РИСТАНОВИЋА

Никола Тошић Малешевић

Акције комунистичких илегалца у Београду 1941–1945, Раде Ристановић, Филип Вишњић, Београд, 2013, 282 стр.

Дипломирани историчар мастер Раде Ристановић објавио је 2013. године књигу под насловом *Акције комунистичких илегалца у Београду 1941–1942*. У овом раду аутор се потрудио да објективно и без утицаја разних идеологија (што је у прошлости, али и данас присутно када се пише о оваквим и сличним темама) прикаже отпор комунистичких (партизанских) илегалца (или теренаца како су се још називали) немачким и колаборационистичким снагама у окупираном Београду у најтеже време устанка у Југославији.

При писању овог дела аутор је користио бројну литературу, као и објављене и необјављене изворе. Од литературе треба поменути нека од дела: Бранислав Божовић *Београд под комесарском управом 1941. године*; Мирко Бојић *Југословенски покрет „Збор“ 1935–1945. Један критички приказ*; Венцеслав Глишић *Комунистичка партија Југославије у Србији 1941–1945*; Бојан Димитријевић *Војска Недићеве Србије. Оружане снаге српске владе 1941–1945*; Петар Качавенда *Немци у Југославији 1918–1945*; Милан Кољанин *Немачки логор на београдском сајмишту 1941–1944*; Јован Марјановић *Устанак и народноослободилачки покрет у Србији 1941*; Чедомир Попов *Политички фронтови Другог светског рата*; Велимир Терзић *Слом Краљевине Југославије 1941, II*; Алексеј Тимофејев *Руси и Други светски рат у Југославији. Утицај СССР-а и руских емиграната на догађаје у Југославији 1941–1945*, и др. Од објављених извора ту су: *Збирка наредба и упутстава*; *Зборник докумената и података о Народноослободилачком рату југословенских народа, том I, књига 1*; *Зборник докумената и података о Народноослободилачком рату југословенских народа, том II, књига 2*; *Зборник докумената и података о Народноослободилачком рату југословенских народа, том XII, књига 1*; *Статистички годишњак 1940*; *Резолуција V земаљске конференције Комунистичке партије Југославије*. Неки од необјављених извора коришћених у писању овог рада су:

– из Историјског архива Београда: *Фонд Управа града Београда; Збирка документарне грађе о радничком и народноослободилачком покрету; Легат Благоја Нешковића* итд.

– из Архива Србије: *Фонд Комисија Србије за утврђивање ратних злочина; Фонд Безбедносна информативна агенција; Фонд Покрајински комитет КПЈ за Србију* и др.

– из Архива Југославије: *Фонд Централни комитет КПЈ; Фонд Државна комисија за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача; Збирка полицијска управа у Берлину* и др.

– из Војног архива: *Фонд Влада Милана Недића; Фонд Немачка окупаторска војска и Фонд Независна Држава Хрватска*.

Коришћени су и чланци и други текстови из новина и часописа: *Ново време, Обнова, Општинске новине, Понедељак и Пролетер*.

На почетку књиге налази се предговор у којем аутор наводи циљ рада, врсте извора које је користио, као и његову структуру. Такође, критикује раније радове на ову тему који су, у већој или мањој мери, били идеолошки обојени, али и данашње, такође идеологизовану праксу минимализовања и ниподаштавања доприноса партизанског покрета ослобођењу Југославије, коју пропагирају одређени историчари, новинари, политичари и публицисти. После предговора следи увод. У њему се, укратко, описују Београд и његов историјат од 1918. до 1941. године, као и почетак Другог светског рата у Југославији (тзв. Априлски рат), њен слом, окупација и подела. Даље се описује успостављање и организација окупационе и квислиншке управе, као и кратки историјат Комунистичке партије Југославије (КПЈ) од 1919. до 1941. године.

После предговора и увода следи основни текст рада који је подељен у пет поглавља. То су: *Београд у периоду од 12. априла до 22. јуна 1941; Организација КПЈ на територији Управе града Београда; Покретање борбе и извођење акција у периоду од јула до септембра 1941. године; Промена облика борбе и акције од септембра до краја 1941. године и Услови у Београду у првим месецима и касније током 1942. године*. Прво поглавље подељено је на две потцелине: *Оружана сила и идеологија окупатора, колаборациониста и квислинга и Београђани*. Друго поглавље такође има две потцелине: *Организациона структура и деловање и Кадровски потенцијали*, док треће поглавље садржи три потцелине: *Прва хапшења, формулисање нове политичке платформе КПЈ и припреме београдских комуниста за покретање оружане борбе; Акције у јулу и Акције у августу*. Четврто поглавље има две потцелине: *Организовање, задаци и метод рада ударних група и Акције у септембру и октобру*. Исто толико потцелина садржи и пето поглавље. То су: *Реструктурирање окупационе и колаборационистичке управе – стање у организацији КПЈ и Акције у 1942. години*.

У првој потцелини (*Оружана сила и идеологија окупатора, колаборациониста и квислинга*) првог поглавља (*Београд у периоду од 12. априла до 22. јуна 1941*) Раде Ристановић описује надлежности немачке окупационе Фелдкомандантуре 599, чије је седиште било у Београду, као и њене војне снаге. Такође, описује поделу града на шест стражарских одсека који су покривали 16 градских квартава. Затим следи опис немачких окупационих полицијскообавештајних и војнообавештајних снага у Београду (Гестапо, Оперативна команда полиције, Абвер), као и осталих немачких окупационих организација, штабова, одреда и испостава. Описују се и снаге фолксдојчера (припадници немачке националне мањине у Југославији) у Београду, као и нацистичка идеологија. Аутор, затим, прелази на опис снага и овлашћења колаборационистичких (квислиншких) јединица (жандармери-

ја, Одељење специјалне полиције, Збор полицијских агената, и др.), те на однос Немаца према њима. После тога следи опис идеологије колаборациониста и биографије два кључна човека колаборационистичког режима у Србији на почетку Другог светског рата – Милана Аћимовића, председника савета комесара и Драгомира Драгог Јовановића, председника београдске општине и управника града Београда. На крају ове потцелине аутор описује још једну колаборационистичку војну формацију – Српски добровољачки корпус који је у народу остао упамћен под именом *љотићевци*. У другој потцелини *Београђани* аутор се бави окупаторским и колаборационистичким медијима и пропагандом, њиховим мерама према становништву и одређеним институцијама у граду, али и односом Београђана према окупаторима и квислинзима.

У првој потцелини (*Организациона структура и деловање*) другог поглавља (*Организација КПЈ на територији Управе града Београда*) пише се о организационој структури и деловању КПЈ и СКОЈ-а (Савез комунистичке омладине Југославије) у Београду. Наводи се да је Београд био подељен на седам рејона КПЈ и шест рејона СКОЈ-а. У овој потцелини описано је и деловање КПЈ и СКОЈ-а у првим месецима окупације, до напада Немачке и њених савезника на СССР 22. јуна 1941. Друга потцелина, која је насловљена као *Кадровски потенцијали*, бави се особинама које је морао поседовати члан КПЈ и СКОЈ-а, бројем њихових припадника у граду уочи избијања Другог светског рата и људима који су водили КПЈ и СКОЈ у Београду уочи Другог светског рата.

Прва потцелина (*Прва хапшења, формулисање нове политичке платформе КПЈ и припреме београдских комуниста за покретање оружане борбе*) трећег поглавља (*Покретање борбе и извођење акција у периоду од јула до септембра 1941. године*) говори о хапшењима припадника КПЈ, СКОЈ-а и људи који су подржавали КПЈ. Описане су и припреме за оружани устанак против окупатора и квислинга, а наводе се и промене политичке платформе КПЈ и нове оцене карактера рата (није више био сукоб између империјалиста већ борба против фашизма за слободу народа). Друга потцелина, *Акције у јулу* обрађује акције комунистичких илегалца током јула месеца 1941. (почев од 7. јула 1941). Акције које су извођене биле су различитог карактера, на пример, паљење колаборационистичке штампе, саботаже на телефонско-телеграфским линијама, растурање антифашистичких и антиквислиншких летака, те писање графита и лепљење плаката са истим порукама. Затим, издавање и растурање прогласа и саопштења народу, паљење немачких шатора са муницијом и паљење немачких аутомобила, оружани напади на имовину непријатељевих доушника и окупатора, прикупљање и слање санитетског материјала и оружја партизанским одредима у унутрашњости Србије, паљење немачке гараже „Форд“ и других гаража које су припадале окупатору. Томе треба додати и успешно ослобађање ухапшеног Александра Ранковића *Леке*, високог функционера КПЈ. Приликом те акције убијени су један жандарм и један немачки војник. У овој потцелини приказане су и противмере немачких и квислиншких власти (хапшења, стрељања, издавање прогласа, саопштења, упозорења, наредби, итд.). У трећој потцелини, под насловом *Акције у августу*, описане су акције током августа месеца које су, углавном, биле исте као оне у јулу. Нови начини саботажа и акција били су бацање жица и ексера на путеве и улице ради оштећивања гума на непријатељевим возилима, паљење пожњевеног жита које је требало да буде предато немачкој војсци, атентати на колаборационистичке функционере и доушнике, атентати на немачке војнике, паљење покошеног сена које је било у власништву немачке војске, организација бекства ухапшених комуниста из затвора, те напад на немачку изложбу. И овом приликом дат је преглед окупаторских и квислиншких противме-

ра (хапшења, стрељања, издавање прогласа, саопштења, упозорења, наредби, итд, а новина је било јавно вешање на Теразијама).

У првој потцелини (*Организовање, задаци и метод рада ударних група*) четвртог поглавља (*Промена облика борбе и акције од септембра до краја 1941. године*) аутор се концентрисао на даље противмере Немаца и квислинга (формирање владе Милана Недића, наставак хапшења, стрељања, прописивање одмазде 1:100, итд.), те на образовање ударних група од стране КПЈ, чији је првенствени задатак, за разлику од раније, био извођење атентата на припаднике непријатељеве живе силе. Друга потцелина, под насловом *Акције у септембру и октобру*, даје преглед деловања комунистичких илегалца током два поменута месеца (акције су биле сличне онима у јулу и августу) и противмере окупаторских и квислиншких власти. Новина у тим противмерама било је увођење тзв. превентивних мера (контрола уласка и изласка из града, константан надзор сумњивих лица и др.). На крају ове потцелине аутор описује разлоге за привремени прекид акција комунистичких илегалца у периоду 1. новембар – 31. децембар 1941. године.

Прва потцелина (*Реструктурирање окупационе и колаборационистичке управе – стање у организацији КПЈ*) петог поглавља (*Услови у Београду у првим месецима и акције током 1942. године*) доноси информације о мерама које су окупатори и колаборационисти предузели ради учвршћивања своје власти, као и информације о реорганизацији КПЈ у Београду. Друга потцелина (*Акције у 1942. години*) даје приказ акција комунистичких илегалца у Београду током 1942. године (у периоду од 1. јануара до 18. септембра 1942). За разлику од акција у 1941. години, сада су то били искључиво атентати на припаднике окупаторских и квислиншких снага, мада је забележено и успешно спасавање ухапшене Иванке Муачевић Николиш, курира Месног комитета КПЈ за Београд. И у овој потцелини дат је приказ противмера окупаторских и колаборационистичких власти које су биле веома интензивне, тако да су, на крају, изазвале потпуну обуставу акција комунистичких илегалца у Београду септембра 1942. године. Ове акције, због непријатељевог притиска, нису могле бити обновљене све до пред ослобођење Београда, септембра 1944. године.

У закључку аутор износи своје мишљење у којем тврди да КПЈ у Београду није успела остварити своје пројектоване циљеве. Главни разлози за то су, по аутору, снага и мере окупатора и колаборациониста, недостатак кадрова у КПЈ и мањак оружја. Ипак, наводи и то да се на примеру оружаних акција у Београду од 1941. до 1942. види да тактика чекања није била својствена припадницима партизанског антифашистичког покрета. После закључка налази се списак извора и литературе, индекс имена и садржај.

Књига Радета Ристановића о акцијама комунистичких илегалца у Београду у периоду 1941–1942. пружа веома корисне и драгоцене информације и податке о поменутом догађајима. Њена вредност још више долази до изражаја будући да је ослобођена сваке врсте идеологије – комунистичке, антикомунистичке и било које друге, па тако реално осветљава један од видова борбе против окупатора и колаборациониста у Југославији током Другог светског рата. Књига је прегледна и технички добро опремљена, а садржаје прате адекватна објашњења у критичком апарату. Садржи и табеле, графиконе, фотографије, као и фотокопије плаката, наредби, прогласа, пријава боравка и цртежа полицијских увиђаја. Штампана је у тиражу од 500 примерака, а извршни издавач је штампарија „Филип Вишњић” из Београда.